

Joanna Dominiak

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej

Zakład Studiów Lokalnych i Regionalnych

dominiak@amu.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0001-9497-8322>

Zmiany struktury i rozmieszczenia usług w aglomeracji poznańskiej w latach 2009–2023

Zarys treści: Celem artykułu jest charakterystyka przemian zachodzących w sektorze usług w aglomeracji poznańskiej w latach 2009–2023. Realizacji celu głównego służy: (1) identyfikacja ogólnych tendencji w zakresie dynamiki sektora usług w aglomeracji; (2) analiza struktury sektora usług w aglomeracji w układzie sekcji Polskiej Klasyfikacji Działalności 2007; (3) charakterystyka głównych tendencji i kierunków rozwoju usług w aglomeracji w układzie gmin. Analizę zmian strukturalnych przeprowadzono w oparciu o Polską Klasyfikację Działalności na podstawie danych dotyczących liczby podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w REGON publikowanych przez Główny Urząd Statystyczny w BDL. Wyniki badań wskazują, że w strukturze wewnętrznej sektora usług następuje wyraźny zwrot w kierunku usług informatycznych i profesjonalnych. Dynamiczny rozwój odnotowano także w odniesieniu do pośrednictwa pracy oraz wynajmu i opieki społecznej. Zdecydowanie zmniejsza się udział usług tradycyjnych reprezentowanych przez handel i transport (z wyjątkiem działalności kurierskiej). Choć działalność handlowa wciąż ma największy udział w strukturze sektora usługowego, w analizowanym okresie uległ on znaczącemu zmniejszeniu. Duże zmiany odnotowuje się też w ujęciu przestrzennym aglomeracji. Dynamiczny rozwój usług obserwowany jest już nie tylko w gminach bezpośrednio sąsiadujących z Poznaniem, ale również obejmuje tereny gmin bardziej oddalonych od Poznania. Wskaźniki dynamiki liczby podmiotów usługowych osiągają najwyższe wartości na obszarach wiejskich strefy peryferyjnej aglomeracji poznańskiej (rozumianej jako powiat poznański).

Słowa kluczowe: aglomeracja poznańska, rozmieszczenie, sektor usług, struktura

Wstęp

Struktura gospodarcza aglomeracji poznańskiej, podobnie jak całej Polski i pozostałych państw regionu, rozwijała się w uwarunkowaniach związanych z modelem socjalistycznej gospodarki centralnie sterowanej, w którym za podstawę

wzrostu gospodarczego uważano przemysł (Kaliński 1995, Kłosiński 2003, Dominiak 2019). Dopiero zmiany polityczne, społeczne i gospodarcze zapoczątkowane w Polsce w 1989 r. stworzyły podstawy do dynamicznego rozwoju sektora usług (Nowosielska 1994, Kłosowski 2006). Od lat 90. następował szybki wzrost zatrudnienia w sektorze usług z 35,7% w 1989 r. do 55,4% w 2003 r. (Zajdel 2011). W późniejszych latach nastąpiła względna stabilizacja struktury gospodarki przy jednoczesnych zmianach w strukturze sektorów. Mimo dynamicznego wzrostu znaczenia sektora usług w gospodarce narodowej, Polska wciąż należy do krajów o relatywnie niższym niż pozostałe państwa UE udziale tego sektora w zatrudnieniu oraz strukturze wartości dodanej brutto (Dominiak, Rachwał 2016). Usługi w Polsce cechują się także niekorzystną – z perspektywy budowania nowoczesnej gospodarki – strukturą, z przewagą usług tradycyjnych, choć odnotowuje się pozytywne przemiany w tym zakresie (zwiększenie znaczenia usług nowoczesnych; Dominiak 2019).

Celem artykułu jest charakterystyka przemian zachodzących w sektorze usług w aglomeracji poznańskiej w latach 2009–2023. Realizacji celu głównego służy: (1) identyfikacja ogólnych tendencji w zakresie dynamiki sektora usług w aglomeracji; (2) analiza struktury sektora usług w aglomeracji w układzie sekcji Polskiej Klasyfikacji Działalności 2007; (3) charakterystyka głównych tendencji i kierunków rozwoju usług w aglomeracji w układzie gmin. Analiza zmian strukturalnych została przeprowadzona w oparciu o Polską Klasyfikację Działalności 2007, na podstawie danych dotyczących liczby podmiotów gospodarczych¹ zarejestrowanych w rejestrze REGON, publikowanych przez Główny Urząd Statystyczny (GUS) w Banku Danych Lokalnych (BDL). W analizie wykorzystano także dane GUS dotyczące liczby podmiotów osób fizycznych zarejestrowanych w rejestrze REGON. W odniesieniu do analizy struktury gospodarczej aglomeracji poznańskiej w układzie: Poznań–powiat poznański wykorzystano także dane GUS dotyczące liczby pracujących według sektorów gospodarki narodowej w latach 2005–2021². W analizie posłużono się metodą wskaźnikową, wykorzystując przede wszystkim wskaźniki dynamiki i wskaźniki strukturalne (udziały procentowe poszczególnych sekcji PKD 2007). Zakres przestrzenny analizy obejmuje aglomerację poznańską rozumianą jako miasto główne–Poznań oraz strefę peryferyjną aglomeracji utożsamioną z powiatem poznańskim³.

¹ Dane o liczbie podmiotów są ujmowane w tablicach wg sekcji i działów Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) – bez osób prowadzących gospodarstwa indywidualne w rolnictwie, publikowane na stronie <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

² W odniesieniu do różnych wskaźników zakres czasowy analizy różni się, co wynika z dostępności danych statystycznych w BDL GUS.

³ Taki zasięg aglomeracji poznańskiej jest powszechnie przyjmowany w publikacjach naukowych dotyczących aglomeracji poznańskiej (m.in. Kaczmarek i in. 2020).

Rozwój usług w świetle literatury przedmiotu

Działalność usługowa będąca istotną częścią współczesnej gospodarki podlega nieustannym zmianom o charakterze strukturalnym i organizacyjnym. Główną przyczyną tych zmian jest ciągły postęp naukowo-technologiczny. Jedną z ważniejszych koncepcji uwzględniających kluczową rolę postępu jest koncepcja społeczeństwa postindustrialnego Bella (1973). Autor wydzielił w niej trzy fazy rozwoju społecznego: społeczeństwo preindustrialne z dominacją rolnictwa, społeczeństwo industrialne z dominacją przemysłu i społeczeństwo postindustrialne z dominacją usług. W społeczeństwie postindustrialnym (na bazie którego wykształciła się później koncepcja społeczeństwa informacyjnego) strategicznymi zasobami stają się wiedza i informacja, które wypierają wcześniej dominujące – pracę i kapitał. Według Bella zmianom w zakresie struktury zatrudnienia w sektorach gospodarki towarzyszą także zmiany struktury usług. W pierwszej fazie społeczeństwa przedindustrialnego mieliśmy do czynienia z przewagą usług osobistych, w fazie rozwoju społeczeństwa industrialnego nastąpił rozwój usług dla producentów i dla biznesu, a w ostatniej fazie postindustrialnej główną rolę odgrywają usługi „specjalistyczne, techniczne oraz inteligentne, łączące się z prowadzeniem badań naukowych, oświatą, ochroną zdrowia czy szeroko rozumianym zarządzaniem (Kłosowski 2006a, za: Bell 1973).

W opozycji do koncepcji społeczeństwa postindustrialnego powstała inna koncepcja, która także dotyczyła wpływu postępu technologicznego – koncepcja społeczeństwa neoindustrialnego. Zgodnie z nią, społeczeństwa nie ewoluują w kierunku społeczeństwa postindustrialnego, ale samoobsługowego („self-service”) ⁴. W tym nurcie Gershuny sformułował model społeczeństwa samoobsługowego (1978). Według Gershuny’ego na skutek postępu technologicznego i wprowadzania innowacji produktowych i procesowych nastąpił wzrost produkcji i upowszechnienie dóbr trwałego użytku (takich jak pralki, kina domowe, samochody). Dzięki masowemu pojawieniu się tych dóbr oraz wraz ze wzrostem cen na niektóre rodzaje usług, gospodarstwa domowe same zaczęły realizować usługi, które wcześniej kupowały. Proces ten doprowadził do zmniejszenia znaczenia usług dla ludności (takich jak np. pralnicze, kinowe, komunikacja publiczna itp.) wywołanego innowacjami technicznymi, które stymulują proces obsługi gospodarstw domowych. Spadkowi znaczenia usług dla ludności towarzyszy, zdaniem Gershuny’ego, wzrost znaczenia usług dla producentów i biznesu. Przedsiębiorstwa, w przeciwieństwie do gospodarstw domowych, coraz częściej decydują się (z przyczyn finansowych) na korzystanie z usług zewnętrznych (outsourcing i eksternalizacja usług). Spowodowało to przesunięcie w sektorze usług i relatywny wzrost znaczenia usług dla producentów i biznesu (Kłosowski 2006a). Dodatkowo wraz ze wzrostem tendencji do substytucji niektórych usług rynkowych dobrami trwałego użytku wzrasta zapotrzebowanie na usługi

⁴ Koncepcja ta powstała również na gruncie krytyki koncepcji trójsektorowej. Zauważono bowiem, że sam wzrost dochodu nie prowadzi do prostego wzrostu konsumpcji usług (jak twierdził Fisher), ważne są także relacje cen między dobrami i usługami oraz możliwość substytucji usług przez gospodarstwa domowe (Szukalski 2001)

z zakresu finansowania kredytowania zakupów, ubezpieczenia, poradnictwa, napraw i konserwacji (Szukalski 2001)⁵. Gershuny jest obok Milesa uznawany za jednego z prekursorów New Service Economy (nowa gospodarka usług), nurtu podkreślającego znaczenie innowacji (szczególnie tych w zakresie ICT) w rozwoju usług i całej gospodarki. Istotą tej koncepcji jest wskazanie na ewolucję traktowania usług, często określanych jako laggards of the economy („maruderzy gospodarki”), do ważnego sektora gospodarczego, skupiającego ludność o wysokich kwalifikacjach i decydującego o postępie technologicznym. Problematyka innowacyjności usług stała się ważnym nurtem w literaturze przedmiotu. Należy tu wymienić prace, takich autorów jak: Gallouj, Weinstein (1997), Hauknes (1998), Coombs, Miles (2000), Gallouj (2002), Drejer (2003), Tether (2003), Howells, Tether (2004), Rogoziński (2004), Miles (2005), Gallouj, Windrum (2009), Howells (2010), Barrett i in. (2015), Randhawa, Scerri (2015), Dominiak (2019), Wodnicka (2021) i inne.

Do niedawna proces wzrostu znaczenia sektora trzeciego zarówno w tworzeniu miejsc pracy, jak i pod kątem wartości mierników ekonomicznych był niekwestionowanie najważniejszym elementem przemian strukturalnych gospodarki większości krajów świata. Według szacunkowych danych w rozwiniętych gospodarkach u progu XX w. w sektorze rolniczym pracowało 47% zatrudnionych, 28% w przemysłowym, a 25% w usługowym. Do lat 70. zmiany strukturalne były głównie charakteryzowane poprzez szybki spadek znaczenia sektora I (rolnictwa), a nowe miejsca pracy generowane były głównie w sektorach II i III (przemśle i usługach) (Feinstein 1999, za: Peneder i in. 2003). Kolejne dekady to czas coraz większego nasilenia procesu tertiaryzacji. Transfer zasobów pracy z sektora pierwszego do drugiego, a w dalszej kolejności – trzeciego, jest ściśle związany z procesem rozwoju społeczno-gospodarczego. Ogólnie przyjmuje się, że im wyższy udział usług w tworzeniu PKB i zatrudnieniu, tym wyższy poziom rozwoju społeczno-gospodarczego kraju (Gawlikowska-Hueckel 2014, Ulbrych 2016). Należy jednak pamiętać, że sektor usług charakteryzuje się wysokim stopniem heterogeniczności i z tego powodu tertiaryzacja jako proces wzrostu znaczenia całego sektora wymaga dalszego zgłębienia i odpowiedzi na pytanie, które działalności usługowe są bezpośrednią przyczyną jego wzrostu. Analiza strukturalnych zmian zachodzących w sektorze usług prowadzi do wniosku, że szczególną rolę w tym rozwoju odgrywają usługi oparte na wiedzy⁶ i informacyjne (Peneder i in. 2003). Są one przez niektórych określane mianem czwartego sektora (quaternary sector) (De Bandt 1999). Proces ich dynamicznego rozwoju w strukturze sektora usług i coraz większego znaczenia we wszystkich

⁵ Postęp technologiczny daje także możliwości samozaopatrywania się w usługi z zakresu doradztwa, edukacji, diagnoz medycznych, handlu w postaci usług elektronicznych (Szukalski 2001).

⁶ W statystyce międzynarodowej, zgodnie z zaleceniami OECD, do usług opartych na wiedzy zalicza się cztery podsektory działalności usługowej, tj.: usługi wysokiej techniki (High-tech KIS); usługi rynkowe oparte na wiedzy – bez finansów i usług wysokiej techniki (Market KIS excluding financial intermediation and high-tech services); usługi finansowe oparte na wiedzy (Knowledge-intensive financial services); inne usługi oparte na wiedzy (Other knowledge-intensive services) (Węgrzyn 2014).

działalnościach gospodarczych określa się mianem *quarternaryzacji* (*quarternarisation*) (Peneder i in. 2003, Dominiak 2019).

Do początku XXI w. nic nie wskazywało na to, że postrzeganie znaczenia usług w rozwoju nowoczesnych gospodarek może ulec zachwianiu. Jednak kryzys ekonomiczny przełomu pierwszej i drugiej dekady XXI w. spowodował zwrot w kierunku reindustrializacji. Okazało się, że kraje, które stopniowo rezygnowały z działalności przemysłowej na rzecz usług, nie zawsze sobie radzą w warunkach współczesnej gospodarki, szczególnie w sytuacji kryzysu w gospodarce światowej. Ocena roli przemysłu uległa jednak zasadniczej zmianie (Dominiak, Rachwał 2016). Zaczęto się zastanawiać, czy dalszy wzrost gospodarki możliwy jest bez trwałej bazy przemysłowej (Backer i in. 2015). Wzrost zainteresowania rozwojem przemysłu nie jest jednak równoznaczny ze spadkiem znaczenia usług. Nowoczesna reindustrializacja, oparta na innowacyjnych działach przemysłu o dużej „wiedzechłonności”, nie jest możliwa bez działalności usługowej.

Postęp technologiczny wiąże się także z procesem globalizacji i jego rolą w przemianach usług. Z jednej strony globalizacja pobudza popyt na nowe usługi, z drugiej – szybki rozwój usług, szczególnie sektora ICT, sprzyja procesom globalizacji. Postępująca globalizacja wraz ze wzrostem konkurencyjności jest bezpośrednią przyczyną istotnych zmian organizacyjnych w działalności usługowej. Należy do nich zaliczyć: proces umiędzynarodowienia usług, eksternalizację świadczenia usług i stosowanie *outsourcingu* w celu minimalizacji kosztów funkcjonowania przedsiębiorstw (Dominiak 2019). Przemiany te nie byłyby możliwe bez zastosowania nowoczesnych technologii, które w sposób zasadniczy odpowiadają za przemiany w sferze usług. Postęp techniczny prowadzi bowiem do zastępowania pracy ludzi przez urządzenia (automatyzacja procesów ekonomicznych), co zwiększa wydajność pracy usługowej i prowadzi do spadku zatrudnienia. Widoczne jest to w handlu, transporcie, które to sektory w przeszłości absorbowaly zwalnianą z sektorów produkcyjnych siłę roboczą, a obecnie wskutek postępu wyczerpały tę możliwość i obserwuje się stabilizację bądź spadek zatrudnienia przy wzroście realnej wartości obrotów oraz wartości maszyn i urządzeń. Szczególne znaczenie przypisuje się tu także rozwojowi technik informacyjnych i telekomunikacyjnych. To on odpowiada za istotny aspekt przemian organizacyjnych w sferze usług, polegający na rozwoju nowych form świadczenia tradycyjnych usług z zastosowaniem technik komputerowych i internetu (usługi elektroniczne). To właśnie rozwój usług elektronicznych (np. elektronicznej administracji, zdalnej edukacji czy handlu elektronicznego) zrewolucjonizował sferę usług u progu XXI w. Ważny aspekt stanowi także wykorzystanie sztucznej inteligencji (AI) w działalności usługowej. Możliwość zmian rynku usług przez AI jest bezprecedensowa i stanowi naglące i rosnące wyzwanie (Sliż, Dobrowolska 2022). Zwraca się uwagę przede wszystkim na: (1) wzrost produktywności w usługach dzięki wykorzystaniu systemów sztucznej inteligencji, które przejmują od ludzi zadania lub czynności powtarzalne i czasochłonne, (2) rozwój nowych usług opartych na sztucznej inteligencji lub bazujących na integracji różnych technologii (robotów, rzeczywistości rozszerzonej, 5G), np. autonomiczny

transport czy usługi medyczne realizowane na odległość, często z odległości tysięcy kilometrów (Wodnicka 2021).

Wszystkie wymienione wyżej trendy w usługach związane są bezpośrednio lub pośrednio z postępow technologicznym, stąd bardzo często mówi się o nich w kategoriach innowacyjności usług. Szczególnie dotyczy to zmian organizacyjnych (zjawisko outsourcingu, offshoringu) i zmian w zakresie dystrybucji usług oraz kontaktu z klientem (usługi elektroniczne), będących efektem dokonującego się postępu w dziedzinie nowoczesnych technologii informacyjnych i komunikacyjnych.

Opisane wyżej globalne trendy powodują przekształcenia strukturalne sektora usług, polegające na zmianach udziału poszczególnych rodzajów usług. Wśród istotnych przemian struktury sektora usług wyróżnić można zarówno zmiany w zakresie usług produkcyjnych, jak i konsumpcyjnych. Coraz większego znaczenia nabierają usługi produkcyjne, wyspecjalizowane, zatrudniające pracowników o wysokich kwalifikacjach zawodowych, wśród nich usługi o wysokim nasyceniu wiedzą oraz usługi dla producentów i dla biznesu. Stąd do najbardziej znaczących przemian w strukturze sektora usług zalicza się rozwój tzw. usług dla biznesu. Spowodował to wzrost konkurencyjności i związany z nim wzrost zapotrzebowania na usługi wyspecjalizowane i nowoczesne stosujące zaawansowane technologie, zarówno powstające w ramach przedsiębiorstwa, jak i nabywane. W szczególności do rozwoju usług dla biznesu przyczyniły się:

- złożoność procesu zarządzania, który zmusza przedsiębiorstwa do korzystania z usług informacyjnych, doradczych,
- zmiany regulacji prawnych stwarzające potrzebę sięgania po usługi prawnicze, księgowo-rachunkowe itp.,
- umiędzynarodowienie rynku i wzrost konkurencji na rynku powodujące zwiększone zapotrzebowanie na usługi agencji reklamowych i firm zajmujących się marketingiem i badaniem rynku,
- wzrastająca konkurencja powodująca wzrost zapotrzebowania na innowacje produktowe i procesowe generowane w instytucjach i firmach sfery badawczo-rozwojowej,
- wzrost znaczenia innowacji, który w dużej mierze uwarunkowany jest dostępnością zasobów finansowych, spowodował wzrost zapotrzebowania na usługi banków i instytucji parabankowych w zakresie udzielania kredytów i ich poręczeń,
- rozwój nowoczesnej gospodarki opartej na wiedzy, w której kluczową rolę odgrywa wiedza i kapitał ludzki, wymusza doskonalenie niezbędnych kwalifikacji (Dominiak, 2019).

Kumulacja wymienionych procesów powoduje także wzrost zapotrzebowania wśród podmiotów gospodarczych na funkcje ogólnego zarządzania związanego z wyborem strategii, planowaniem, organizowaniem, koordynacją oraz kontrolą na wszystkich poziomach działalności (Kłosowski 2002a, b, c).

Z kolei zmiany w zakresie usług konsumpcyjnych uwarunkowane są głównie czynnikami o charakterze demograficznym i społecznym. Zmiana struktury wiekowej i starzenie się społeczeństwa spowodowało wzrost popytu na usługi

medyczne i paramedyczne oraz usługi związane z opieką nad ludźmi starszymi. Zmiany demograficzne będące efektem wydłużenia się życia ludzi przyczyniły się także do wzrostu zapotrzebowania na usługi związane ze spędzaniem czasu wolnego – kulturalne, rozrywkowe, turystyczne. Wśród czynników wywołujących zmiany w strukturze usług wymienia się również wzrost aktywności zawodowej kobiet, który przyczynił się do wzrostu popytu na usługi gastronomiczne oraz usługi dotyczące opieki nad dziećmi. Wzrost aktywności zawodowej kobiet spowodował także wzrost dochodów rodzin, co przełożyło się z kolei na rozwój usług zaspokajających potrzeby wyższego rzędu i zastępowanie własnej pracy przez usługi obce (sprząatanie, catering, usługi remontowe itp.) (Niedzielski i in. 2008). Warto w końcu zwrócić uwagę na zmiany w sektorze usług w ostatnich latach wywołane różnymi kryzysami – pandemią COVID-19 i wojną w Ukrainie. Ze względu na różny stopień „wrażliwości” poszczególnych rodzajów usług na kryzysy, doprowadziły one do znaczących zmian w sektorze usług. Niektóre z nich – jak choćby dynamiczny rozwój usług elektronicznych – trwale zmieniły działalność usługową (m.in. Nazarczuk i in. 2022, Rachwał, Dominiak 2022, Na-seer i in. 2023).

Aglomeracje miejskie w związku z koncentracją ludności i potencjałem gospodarczym są naturalnym skupiskiem usług zarówno dla konsumentów, jak i dla biznesu. Zmiany strukturalne sektora usług stanowią – jak można oczekiwać – odzwierciedlenie przemian zachodzących w całym kraju. Interesujące są ponadto zmiany w układzie miasto główne aglomeracji i jej strefa peryferyjna. Badania dotyczące zmian struktury sektora usług w aglomeracjach polskich prowadzili m.in.: Nowosielska (2002), Mierniczak (2008), Adamczyk (2013), Dominiak (2022). Zagadnienia te zostaną poddane analizie w części empirycznej niniejszego artykułu.

Analiza rozwoju sektora usług w aglomeracji poznańskiej w latach 2009–2023⁷

Liczba pracujących⁸ w aglomeracji poznańskiej w latach 2005–2021⁹ wzrosła z 304,5 tys. do 402,6 tys. Wskaźnik dynamiki zmian liczby ludności w tym okresie (gdzie 2005=100) wynosił 132. Zdecydowanie wyższą dynamikę wzrostu liczby pracujących odnotowano w gminach tworzących strefę peryferyjną aglomeracji poznańskiej (powiatu poznańskiego). Wskaźniki dynamiki liczby pracujących kształtowały się w tym przypadku na poziomie 183. Dla porównania, wartość tego wskaźnika w Poznaniu wynosiła w analizowanych latach jedynie 114.

Dynamika wzrostu liczby podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w rejestrze REGON w latach 2009–2023 w aglomeracji poznańskiej kształtowała się na

⁷ W odniesieniu do różnych wskaźników zakres czasowy analizy różni się, co wynika z dostępności danych statystycznych w BDL GUS.

⁸ Dane nie obejmują podmiotów gospodarki narodowej o liczbie pracujących do 9 osób.

⁹ W tym przypadku ze względu na dostępność danych możliwa była analiza w okresie 2005–2021.

poziomie 126,5 (gdzie 2009=100) i również wykazywała znaczące zróżnicowanie w układzie Poznań–strefa peryferyjna aglomeracji (powiat poznański). Miasto centralne – Poznań, charakteryzowało się niższą wartością wskaźnika dynamiki, oscylującą na poziomie 120, podczas gdy gminy powiatu poznańskiego cechowały się wartością wskaźnika wynoszącą 139. Jeszcze większą różnicę odnotowano w odniesieniu do dynamiki liczby podmiotów osób fizycznych – odpowiednio 115 i 147. Największą dynamikę wzrostu ogólnej liczby podmiotów gospodarczych odnotowano na terenach wiejskich powiatu poznańskiego, w gminach wiejskich: Dopiewo, Kleszczewo i Rokietnica oraz na terenach wiejskich gminy Kórnik i Swarzędz. Są to obszary bezpośrednio sąsiadujące z Poznaniem, których rozwój, zarówno ludnościowy, jak i gospodarczy, wynika z procesu suburbanizacji. W przypadku podmiotów osób fizycznych wartości wskaźników dynamiki w tych gminach przekraczały 200.

Podobnie jak w całej gospodarce, także w aglomeracji poznańskiej obserwuje się wzrost liczby podmiotów gospodarczych w sektorze usług. Wskaźnik dynamiki liczby podmiotów zarejestrowanych w sektorze usług w badanym okresie kształtował się w aglomeracji poznańskiej na poziomie 127,4 (podmiotów osób fizycznych – 131,1), z czego w Poznaniu wynosił 121,0 (119,4), a w powiecie poznańskim – 141,3 (153,5). Były to wartości przewyższające tempo wzrostu podmiotów gospodarczych w aglomeracji w pozostałych sektorach – rolnictwa i przemysłu. Podobnie jak w odniesieniu do ogólnej liczby podmiotów gospodarczych, również w sektorze usług największą dynamikę wzrostu liczby podmiotów gospodarczych obserwuje się w gminach wiejskich powiatu poznańskiego, w szczególności w gminach: Dopiewo, Kleszczewo, Rokietnica oraz na terenach wiejskich gmin: Swarzędz, Kórnik i Kostrzyn. Co interesujące, obserwowany jest wzrost dynamiki liczby podmiotów usługowych nie tylko w gminach bezpośrednio sąsiadujących z Poznaniem, ale też w gminach tzw. drugiego pierścienia – np. tereny wiejskie gminy Kostrzyn (ryc. 1).

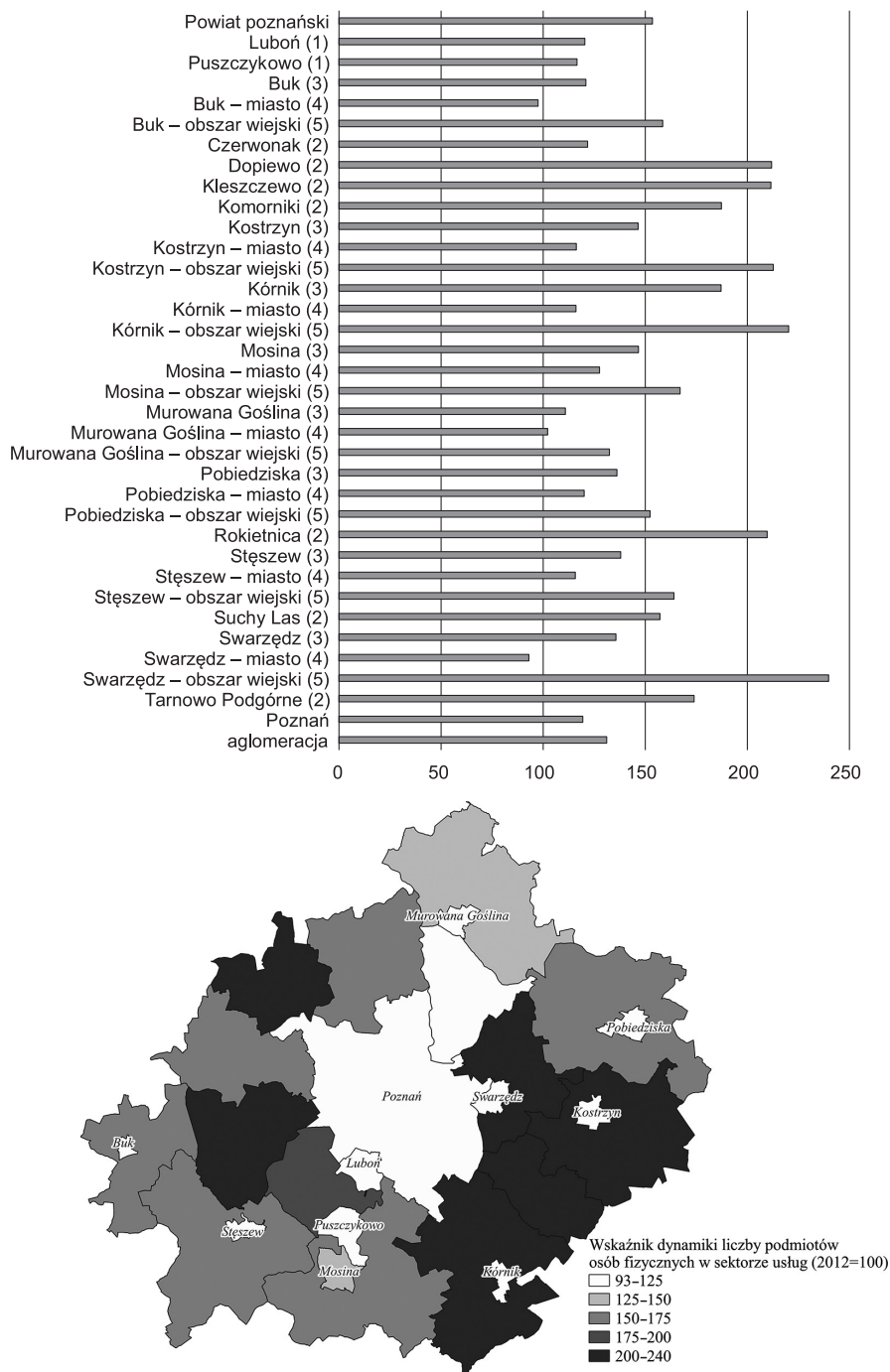
Wysoka dynamika liczby podmiotów sektora usług w latach 2009–2023 jest jednak zróżnicowana w układzie sekcji i działów PKD 2007 (ryc. 2). Zdecydowanie najwyższą dynamiką cechuje się sekcja Informacja i komunikacja (J).

Również analiza dynamiki podmiotów osób fizycznych sektora usług w aglomeracji poznańskiej według sekcji PKD 2007¹⁰ prowadzi do wniosku, że najwyższą dynamiką wzrostu (powyżej 307) cechują się podmioty zarejestrowane w sekcji Informacja i komunikacja (J). Najniższymi wartościami wskaźnika dynamiki (poniżej 100) cechowały się sekcje: Handel i naprawa (G), Transport i gospodarka magazynowa (H) oraz Działalność finansowa i ubezpieczeniowa (K) (tab. 1).

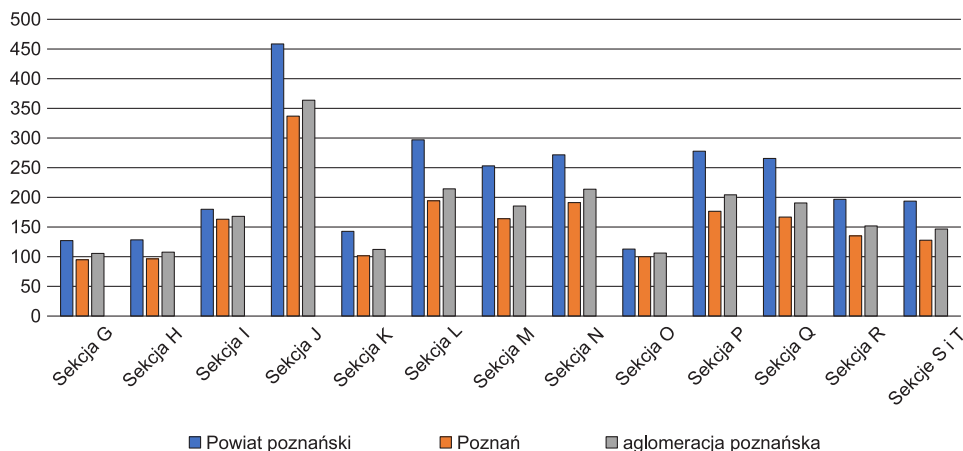
W układzie działów PKD najwyższymi wartościami wskaźnika dynamiki liczby podmiotów gospodarczych w aglomeracji poznańskiej cechują się działy:

- H53 – działalność kurierska,
- J62 – działalność związana z oprogramowaniem i doradztwem informatycznym,

¹⁰ Ze względu na dostępność danych statystycznych analiza w układzie gmin odnosi się do podmiotów osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, które stanowią zdecydowaną większość podmiotów zarejestrowanych w sektorze usług. Dostępność danych statystycznych ogranicza analizę do okresu 2012–2023.

Ryc. 1. Dynamika liczby podmiotów osób fizycznych zarejestrowanych w sektorze usług
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Ryc. 2. Dynamika liczby podmiotów gospodarczych według sekcji PKD 2007 w aglomeracji poznańskiej w latach 2009–2023

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

- M70 i 72 – doradztwo związane z zarządzaniem, badania naukowe i prace rozwojowe,
- N77 – wynajem,
- N78 – pośrednictwo pracy,
- Q88 – pomoc społeczna bez zakwaterowania.

Badany okres charakteryzuje się dynamicznym rozwojem usług dla biznesu (informatyka – J62, doradztwo – M70), usług związanych z pośrednictwem pracy (N78) (obsługujących w dużej mierze także cudzoziemców), wzrostem znaczenia działalności kurierskiej (która związana jest z rozwojem usług handlu elektronicznego), rozwojem firm zajmujących się wynajmem (N77) oraz pomocą

Tabela 1. Dynamika liczby podmiotów osób fizycznych sektora usług w aglomeracji poznańskiej według sekcji PKD 2007 (2012 = 100)*

Nazwa	Sekcja G	Sekcja H	Sekcja I	Sekcja J	Sekcja K	Sekcja L	Sekcja M	Sekcja N
Powiat poznański	107,9	112,2	137,9	327,7	114,1	192,9	192,2	206,0
Poznań	79,4	82,4	127,1	298,1	81,5	133,1	136,0	133,2
Agglomeracja poznańska	90,2	93,6	131,1	307,1	91,7	151,5	153,2	157,4

sekcja G – Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle,

sekcja H – Transport i gospodarka magazynowa,

sekcja I – Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi,

sekcja J – Informacja i komunikacja,

sekcja K – Działalność finansowa i ubezpieczeniowa,

sekcja L – Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości,

sekcja M – Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna,

sekcja N – Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca.

Analiza dynamiki podmiotów osób fizycznych uwzględnia sekcje rynkowe G–N (ze względu na relatywnie niską liczbę tych podmiotów w sekcjach reprezentujących usługi publiczne.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

społeczną (Q88) (co z kolei wiąże się z potrzebami starzejącego się społeczeństwa). Najniższa dynamika rozwoju notowana jest w zakresie firm handlowych, naprawczych (G), transportowych (H), podmiotów związanych z kulturą (R), wydawnictw (J58) (tab. 2). W tym zakresie nie odnotowano znaczących różnic w układzie Poznań–strefa peryferyjna aglomeracji poznańskiej (choć w powiecie poznańskim wartości wskaźników dynamiki nie spadły poniżej poziomu 100, ale były niższe w porównaniu z innymi sekcjami).

Tabela 2. Dynamika liczby podmiotów gospodarczych według sekcji i wybranych działów PKD 2007 w aglomeracji poznańskiej w latach 2009–2023

	Powiat poznański	Poznań	Aglomeracja poznańska
Sekcja G	127,1	94,8	105,6
Sekcja H	128,5	96,3	107,6
Sekcja H dział 53	560,5	351,6	431,0
Sekcja I	179,8	163,2	168,1
Sekcja J	458,5	336,8	363,8
Sekcja J dział 58	120,9	89,7	96,0
Sekcja J dział 62	674,1	484,5	526,1
Sekcja K	142,7	101,6	112,2
Sekcja L	296,9	194,2	214,4
Sekcja M	253,0	164,0	185,5
Sekcja M dział 69	270,4	182,9	203,3
Sekcja M dział 70	308,2	243,0	261,2
Sekcja M dział 71	223,3	115,4	139,7
Sekcja M dział 72	392,6	273,4	292,8
Sekcja M dział 73	218,2	147,1	163,2
Sekcja M dział 74	241,7	149,4	172,2
Sekcja N	271,7	191,3	213,6
Sekcja N dział 77	316,0	243,4	267,9
Sekcja N dział 78	477,5	682,4	632,7
Sekcja N dział 79	207,3	108,1	123,6
Sekcja O	113,0	100,0	106,1
Sekcja P	277,6	176,5	204,4
Sekcja Q	265,4	166,7	190,7
Sekcja Q dział 88	377,8	267,9	311,9
Sekcja R	196,8	135,1	151,9
Sekcje S i T	193,5	127,8	146,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

sekcja G – handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle, sekcja H – transport i gospodarka magazynowa, dział 53 – działalność pocztowa i kurierska, sekcja I – działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi, sekcja J – informacja i komunikacja, dział 58 – działalność wydawnicza, dział 62 – działalność związana z oprogramowaniem i doradztwem w zakresie informatyki oraz działalność powiązana, sekcja K – działalność finansowa i ubezpieczeniowa, sekcja L – działalność związana z obsługą rynku nieruchomości, sekcja M – działalność profesjonalna, naukowa i techniczna, dział 69 – działalność prawnicza, rachunkowo-księgową i doradztwo podatkowe, dział 70 – działalność firm centralnych (head offices); doradztwo związane z zarządzaniem, dział 71 – działalność w zakresie architektury i inżynierii; badania i analizy techniczne, dział 72 – badania naukowe i prace rozwojowe, dział 73 – reklama, badanie rynku i opinii publicznej, dział 74 – pozostała działalność profesjonalna, naukowa i techniczna, sekcja N – działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca, dział 77 – wynajem i dzierżawa, dział 78 – działalność związana z zatrudnieniem, dział 79 – działalność organizatorów turystyki, pośredników i agentów turystycznych oraz pozostała działalność usługowa w zakresie rezerwacji i działalności z nią związane, sekcja O – administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne, sekcja P – edukacja, sekcja Q – opieka zdrowotna i pomoc społeczna, dział 88 – pomoc społeczna bez zakwaterowania, sekcja R – działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją, sekcja S – pozostała działalność usługowa, sekcja T – gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby.

Spadki dynamiki wzrostu liczby podmiotów świadczących usługi tradycyjne – handlowe, naprawcze i transportowe, są zgodne z ogólnymi tendencjami, mającymi genezę w opisaną wcześniej teorię społeczeństwa samoobsługowego (Dominiak 2019). Interesujący jest trend wysokiej dynamiki wzrostu liczby podmiotów usługowych świadczących usługi dla biznesu (sekcja: Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna (M)) na terenach wiejskich. Dotyczy on jednak nie tylko gmin bezpośrednio otaczających Poznań (tzw. obwarzankowych), co było charakterystyczne jeszcze na początku lat dwutysięcznych (Dominiak 2006), ale także gmin nieco bardziej oddalonych od miasta centralnego (co świadczy o postępującym procesie dekoncentracji sektora usługowego) (tab. 3).

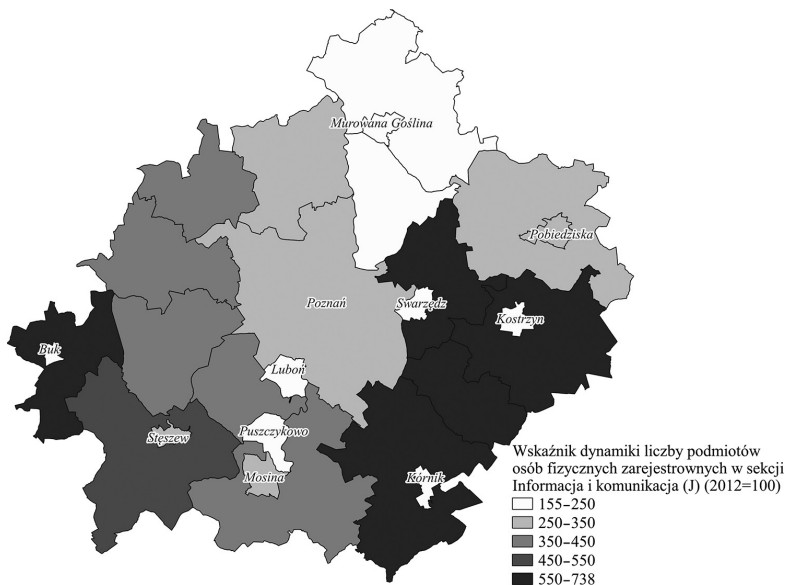
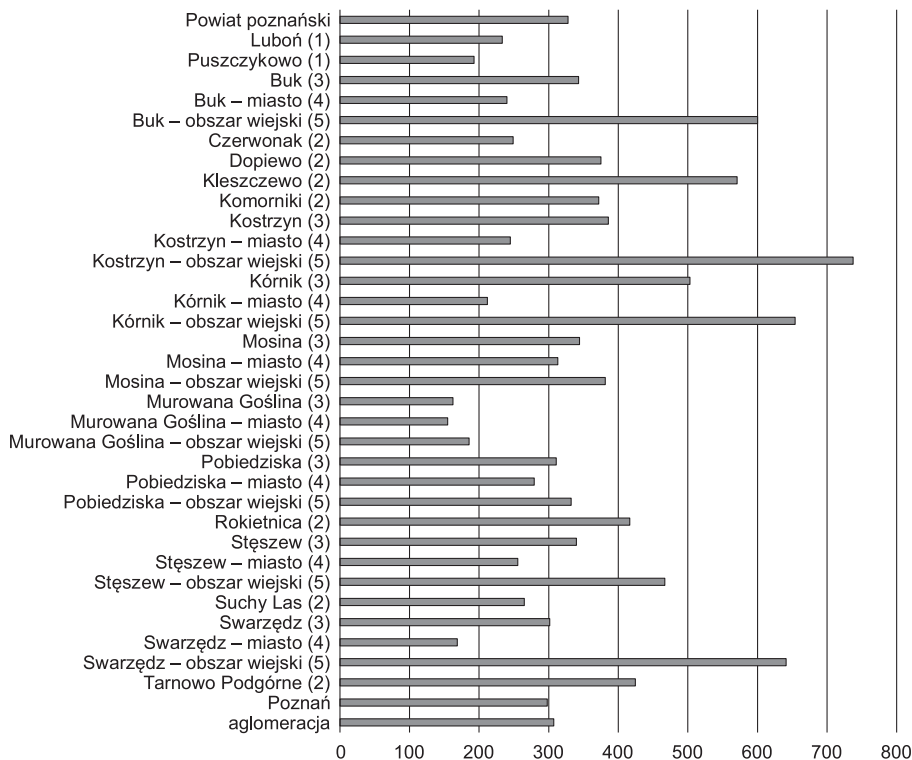
Tabela 3. Klasyfikacja gmin aglomeracji poznańskiej ze względu na dynamikę liczby podmiotów zaliczanych do usług tradycyjnych i usług dla biznesu

Dynamika	Usługi dla biznesu (sekcje J–N)	
	Wysoka (powyżej 205)	Niska (poniżej 205)
Usługi tradycyjne (sekcje G–I)	Powiat poznański Kostrzyn – wieś Swarzędz – wieś Dopiewo Kleszczewo Komorniki Rokietnica Kórnik – wieś Buk – wieś Mosina – wieś Tarnowo Podgórne Pobiedziska – wieś Stęszew – wieś Suchy Las Swarzędz – obszar wiejski	Poznań Buk – miasto Luboń Swarzędz – miasto Puszczykowo Czerwonak Kórnik – miasto Murowana Goślina – miasto Pobiedziska – miasto Stęszew – miasto
	Wysoka (powyżej 110*)	Niska (poniżej 110)

* Kryterium przynależności do grupy o wysokiej i niskiej dynamice było odniesienie do średniej wartości wskaźnika dynamiki dla całej aglomeracji poznańskiej (110 w przypadku usług tradycyjnych i 205 w przypadku usług dla biznesu).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Proces ten odbywa się szczególnie intensywnie wzdłuż ważnych ciągów komunikacyjnych. Wzrost dostępności komunikacyjnej jest ważnym czynnikiem dekoncentracji działalności gospodarczej (Brezdeń, Szmytkie 2017), a w konsekwencji usług dla biznesu. Podobny proces obserwowany jest w aglomeracji

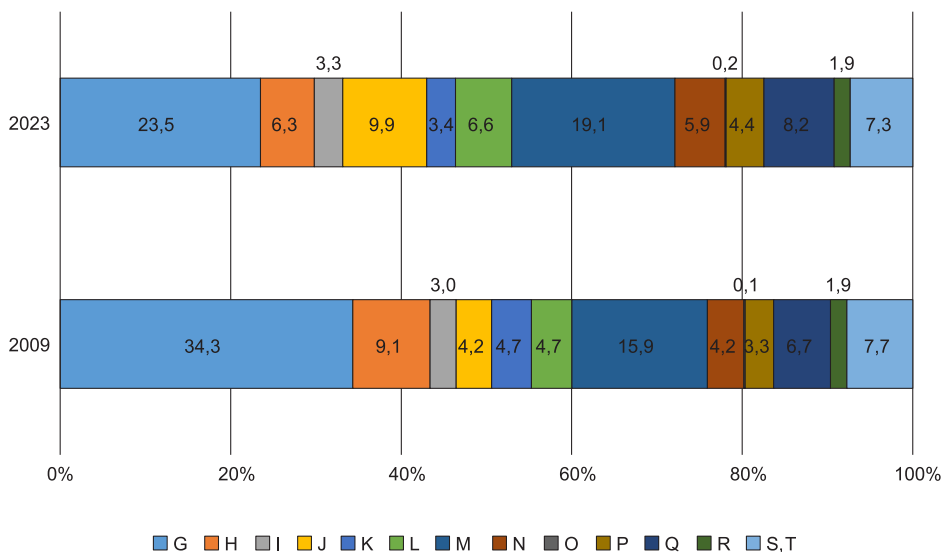

Ryc. 3. Dynamika liczby podmiotów osób fizycznych zarejestrowanych w sekcji Informacja i komunikacja (J)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

poznańskiej, gdzie najwyższa dynamika liczby podmiotów gospodarczych w sekcji: Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna (M), występuje m.in. na terenach wiejskich gmin Buk i Kostrzyn, a zatem w pobliżu korytarza autostrady A2 (ryc. 3).

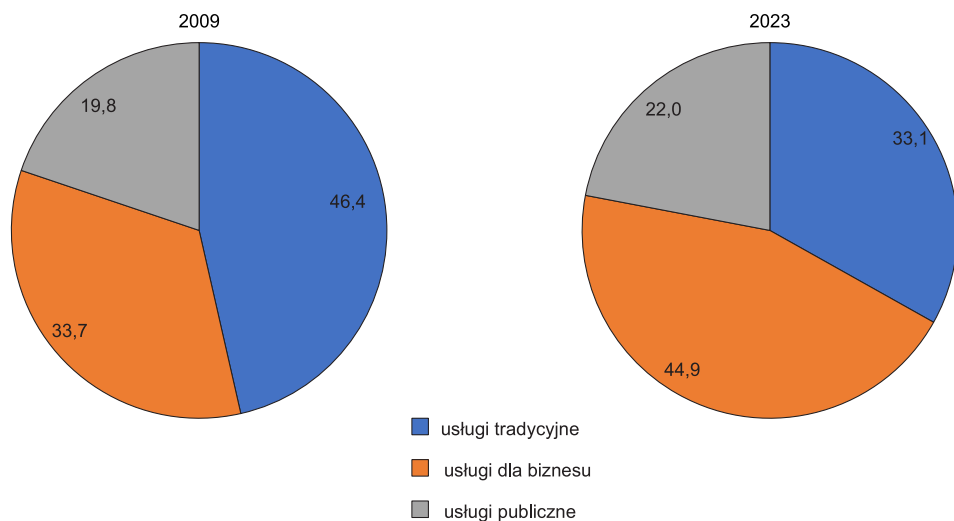
Analiza struktury sektora usług aglomeracji poznańskiej w latach 2009–2023 według wskaźnika podmiotów gospodarczych wskazuje, że w aglomeracji poznańskiej zaznacza się ogólny trend spadku znaczenia usług tradycyjnych – handlowych (G), transportowych (H) oraz finansowych (K) w strukturze sektora usług na rzecz wzrostu znaczenia usług dla biznesu reprezentujących sekcje: Informacja i komunikacja (J), Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna (M), Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca (N), przy relatywnie stałym udziale usług publicznych: edukacyjnych (P), medycznych (Q), kulturalno-rozrywkowych (R) i pozostałych (S) (ryc. 4).

Ryc. 4. Zmiany struktury sektora usług w aglomeracji poznańskiej według miernika podmiotów w układzie sekcji PKD 2007

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Analiza wyników badań w układzie trzech podstawowych rodzajów usług: tradycyjnych (G, H, I), dla biznesu (J, K, L, M, N) i publicznych (O, P, Q, R, S) przedstawia się następująco. Udział tradycyjnych usług w aglomeracji poznańskiej spadł z 46,4% do 33,1%, podczas gdy w odniesieniu do usług dla biznesu odnotowano wzrost udziału z 33,7 do 44,9%, przy stabilnym udziale usług publicznych i pozostałych wynoszącym 20–22% (ryc. 5). Zmiany te są charakterystycznym etapem rozwoju usług w kierunku bardziej wyspecjalizowanych, nowoczesnych usług i są charakterystyczne zarówno dla Poznania, jak i strefy peryferyjnej.

Ryc. 5. Zmiany struktury sektora usług według miernika podmiotów gospodarczych w aglomeracji poznańskiej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W układzie gmin nielicznymi wyjątkami od tej reguły były gminy Kleszczewo i Murowana Goślina, gdzie odnotowano nieznaczny wzrost znaczenia sekcji skupiających podmioty transportowe (H). Analiza struktury sektora usług w układzie gmin wskazuje na jeszcze jeden aspekt związany z dynamicznym rozwojem usług dla biznesu na obszarach wiejskich aglomeracji. Następuje wyraźna zmiana struktury sektora usługowego w kierunku bardziej nowoczesnej, opartej na usługach informatycznych (sekcja J), usługach profesjonalnych (sekcja M). Usługi te jeszcze do niedawna lokalizowane przede wszystkim w największych miastach – rdzeniach aglomeracji, zaczynają odgrywać coraz większą rolę także w strukturze sektora usługowego obszarów wiejskich aglomeracji.

Podsumowanie

Przeprowadzona powyżej analiza doprowadziła do następujących wniosków:

1. W aglomeracji poznańskiej, podobnie jak w całej Polsce, odnotowuje się coraz większy udział usług informatycznych (J) i profesjonalnych (M) w strukturze sektora usług, który z kolei w perspektywie kolejnych lat powinien wzmocnić czynniki rozwoju i przyczynić się do budowy nowoczesnej gospodarki. Analiza wskaźników dynamiki tych usług wskazuje na pozytywne zmiany zachodzące w strukturze sektora i właściwy kierunek tych zmian.
2. Dynamiczny rozwój odnotowano także w odniesieniu do pośrednictwa pracy (sekcja N, dział 78) oraz wynajmu (sekcja N, dział 77) i opieki społecznej (sekcja Q, dział 88). Zdecydowanie zmniejszyła się udział usług tradycyjnych reprezentowanych przez handel (G) i transport (sekcja H z wyjątkiem działalności

kurierskiej). Choć działalność handlowa wciąż ma największy udział w strukturze sektora usługowego, to w analizowanym okresie uległ on znaczącemu zmniejszeniu.

3. Istotne zmiany odnotowuje się również w ujęciu przestrzennym aglomeracji. Dynamiczny rozwój usług obserwowany jest już nie tylko w gminach bezpośrednio sąsiadujących z Poznaniem, ale także bardziej oddalonych od Poznania. Co więcej, nie dotyczy on jedynie miast, a wręcz przeciwnie, obserwowany jest najsilniej na terenach wiejskich. Gminy wiejskie oraz tereny wiejskie gmin miejsko-wiejskich w aglomeracji poznańskiej cechują się najwyższymi wartościami zarówno wskaźników dynamiki usług dla biznesu, jak i ponadprzeciętnymi (w odniesieniu do średniej aglomeracji) wartościami wskaźników dynamiki rozwoju usług tradycyjnych (obejmujących sekcje G, H, I). Natomiast Poznań, podobnie jak większość miast w strefie peryferyjnej aglomeracji poznańskiej, cechował się relatywnie niskimi (poniżej średniej aglomeracji) wartościami wskaźników dynamiki usług tradycyjnych i dla biznesu. Oznacza to dyfuzję procesu dynamicznego rozwoju usług: informatycznych (J) i profesjonalnych (M) z miast na tereny wiejskie zlokalizowane na peryferiach aglomeracji poznańskiej. Zagadnienie to wymaga dalszych i pogłębionych badań w celu odpowiedzi na pytanie o przyczyny tego procesu oraz związku z dekoncentracją działalności przemysłowej.

Konflikt interesów

Autorka deklaruje brak występowania konfliktu interesów. Oświadczają, że tekst artykułu jest w całości jej dziełem.

Literatura / References

- Adamczyk R. 2013. Sektor usług w małych miastach strefy zewnętrznej aglomeracji górnośląskiej. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 15: 61–76.
- Backer K., Desnoyers-James I., Moussié L. 2015. Manufacturing or Services – That is (not) the Question: The Role of Manufacturing and Services in OECD Economies. *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers*, 19. <https://doi.org/10.1787/5js64ks09dmn-en>
- Barrett M., Davidson E., Prabhu J., Vargo S.L. 2015. Service innovation in the digital age: key contributions and future directions. *MIS Quarterly*, 39(1): 135–154.
- Bell D. 1973. *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. Basic Books, New York.
- Brezdeń P., Szymytkie R. 2017. Procesy koncentracji działalności przemysłowej w strefie podmiejskiej na przykładzie Dolnego Śląska. *Stud. Ind. Geogr. Comm. Pol. Geogr. Soc.*, 31: 56–74.
- Coombs R., Miles I. 2000. *Innovation, measurement and services: the new problematic*. [W:] J.S. Metcalfe, I. Miles (red.), *Innovation Systems in the Service Economy. Measurement and Case Study Analysis*. Kluwer Academic Publishers, Boston, s. 85–103.
- De Bandt J. 1999. The Concept of Labour and Competence Requirements in a Service Economy. *The Service Industries Journal*, 19(1): 1–17.
- Dominiak J. 2019. Nowoczesne usługi w ujęciu przestrzennym i ich rola w rozwoju społeczno-gospodarczym. *Studia i Prace z Geografii*, 71. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Dominiak J., Rachwał T. 2016. Chief development tendencies, structural changes and innovativeness of the industrial and service sectors in Poland. *Quaestiones Geographicae*, 35(4): 49–69.

- Dominiak J. 2022. Sektor usług w aglomeracji poznańskiej – zmiany w obliczu pandemii COVID-19. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 62: 31–45. <https://doi.org/10.14746/rrpr.2022.62.03>
- Drejer I. 2003. Identifying innovation in surveys of services: a Schumpeterian perspective. *Research Policy*, 33, 3: 551–562.
- Feinstein C. 1999. Structural Change in the Developed Countries During the Twentieth Century. *Oxford Review of Economic Policy*, 15(4): 35–55.
- Gallouj F. 2002. Innovation in the service economy. Edward Elgar, Cheltenham.
- Gallouj F, Weinstein O. 1997. Innovation in services. *Research Policy*, 26, 4–5: 537–556.
- Gallouj F, Windrum P. 2009. Services and services innovation. *Journal of Evolutionary Economics*, 19: 141–148.
- Gawlikowska-Hueckel K. 2014. Polityka przemysłowa i spójności wobec planów reindustrializacji Unii Europejskiej. *Wnioski dla Polski. Gospodarka Narodowa*, 5: 53–80.
- Gershuny J.I. 1978. The self-service economy. *New Universities Quarterly*, 32: 50–66
- Gwosdz K., Sobala-Gwosdz A., Hetmańczyk K. 2022. Cyfrowi przedsiębiorcy przemysłu 4.0 w przetrzeniu Polski. *Przegląd Geograficzny*, 94(3): 327–349.
- Hauknes J. 1998. Services in Innovation, Innovation in Services. SI4S Final Report. STEP Group, Oslo.
- Howells J. 2010. Services and innovation and service innovation: new theoretical directions. [W:] F. Gallouj, F. Djellal (red.), *The Handbook of Innovation and Services: A Multi-Disciplinary Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham, s. 68–83.
- Howells J., Tether B. 2004. Innovation in Services: Issues at Stake and Trends. INNOStudies 2001: Lot 3 (ENTR-C/2001), ESRC Centre for Research on Innovation and Competition (CRIC), Institute of Innovation Research. University of Manchester, Manchester, England.
- Kaczmarek T., Miłkuła Ł., Bul R., Walaszek M., Wilk J. 2020. Między konkurencją a współpracą. Relacje miasto centralne–suburbia na przykładzie aglomeracji poznańskiej. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 50: 123–157.
- Kaliński J. (1995). *Gospodarka Polski w latach 1944–1989. Przemiany strukturalne*. PWE, Warszawa.
- Kłosiński K. 2003. Sektor usług w Unii Europejskiej. [W:] *Rynek i konsumpcja. Raporty z badań – rok 2005*. Instytut Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji, Warszawa, s. 203–212.
- Kłowski F. 2002a. Wybrane zagadnienia rozwoju usług w Polsce po 1989 r. *Czasopismo Geograficzne*, 4(73): 325–338.
- Kłowski F. 2002b. Możliwości rozwoju usług w Polsce. *Wiadomości Statystyczne*, 47(2): 46–55.
- Kłowski F. 2002c. Globalizacja usług w Polsce. [W:] B. Miszewska, M. Furmankiewicz (red.), *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych. Rozwój Regionalny i Lokalny a Proces Globalizacji*, 6: 147–160.
- Kłowski F. 2006. Sektor usług w gospodarce regionu tradycyjnego w warunkach transformacji i restrukturyzacji. *Przykład konurbacji katowickiej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Mierniczak M. 2008. Ocena przemian strukturalnych gospodarki aglomeracji warszawskiej w latach 1995–2005 w świetle analizy przesunięć. *Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów*, 87: 170–188.
- Miles I. 2005. Innovation in Services. [W:] J. Fagerberg, D. Mowery, R.R. Nelson (red.), *The Oxford Handbook of Innovation*. Oxford University.
- Naseer S., Khalid S., Parveen S., Abbass K., Song H., Achim 2023. COVID-19 outbreak: impact on global economy. *Front Public Health*.
- Nazarczuk J., Cicha-Nazarczuk M., Szczepańska K. 2002. Wrażliwość polskiej gospodarki na zmiany wywołane pandemią COVID-19. *Instytut Badań Gospodarczych, Toruń*.
- Niedzielski P., Rychlik K., Markiewicz J. 2008. Innowacyjność przedsiębiorstw sektora usług – nowe ścieżki rozwoju. *Konkurencyjność, wiedza, innowacje: Polska na tle Europy i współczesnych wyzwań rozwojowych*. UW, Warszawa.
- Nowosielska E. 1994. Główne tendencje rozwojowe ostatniego dwudziestolecia i aktualne problemy badawcze. *Zeszyty IGiPZ PAN*, 22.
- Nowosielska E. 2002. Sektor usług w aglomeracji warszawskiej w latach dziewięćdziesiątych. [W:] G. Węclawowicz (red.), *Warszawa jako przedmiot badań w geografii społeczno-ekonomicznej. Prace Geograficzne*, 184: 195–227.
- Peneder M., Kaniovski S., Dachs B. 2003. What Follows Tertiarisation? Structural Change and the Role of Knowledge-based Services. *The Service Industries Journal*, 23, 2: 47–66.

- Rachwał T., Dominiak J. 2022. Changes in industry and services sectors in Poland during the COVID-19 pandemic. *Quaestiones Geographicae*, 41(4): 41–56
- Randhawa K., Scerri M. 2015. Service innovation: A review of the literature. [W:] R. Agarwal, W. Selen, G. Roos, R. Green (red.), *The Handbook of Service Innovation*. Springer London, London, s. 27–51.
- Rogoziński K. 2004. Innowacyjność i nowa taksonomia usług. *Wiadomości Statystyczne*, 4: 43–55.
- Szukalski S.M. 2001. Sektor usług w gospodarce niemieckiej. Hipotezy i empiryczna weryfikacja przekształceń strukturalnych. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Tether B.S. 2003. The sources and aims of innovation in services: variety between and within sectors. *Economics of Innovation and New Technology*, 12(6): 481–505.
- Ulbrych M. 2016. Serwicyzacja produkcji przemysłowej. *Wnioski dla Polski. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 3(81).
- Wodnicka M. 2021. Wpływ czwartej rewolucji przemysłowej na innowacyjność usług. *Optimum. Economic Studies*, 3(105): 48–59.
- Zajdel M. 2011. Trójsektorowa struktura gospodarcza w Polsce, jako miernik rozwoju (wybrane aspekty). *Zesz. Nauk. Uniwersytetu Rzeszowskiego, seria Ekonomia*, 18, 423, (www.ur.edu.pl).

Źródła internetowe

<https://bdl.stat.gov.pl/bdl/dane/podgrup/tablica>

Changes in the structure and distribution of services in the Poznań agglomeration in 2009–2023

Abstract: The article aims to characterize the processes taking place in services in the Poznań agglomeration in the years 2009–2023. The objective is achieved by: 1) identifying general trends in the field of services in the agglomeration; 2) analysis of the structure of services in the agglomeration in the sections of the Polish Classification of Activities 2007; 3) characteristics of the main trends and directions of development of services in the agglomeration and in municipalities. The analysis of structural changes will be carried out based on the Polish classification of activities and data on the number of primary controllers in REGON published by the Central Statistical Office in BDL. Test results in the area of control services are controlled and taken into account. Dynamic development also applies to job placement, disposal, and social care. Alternatively, the share of services represented by trade and transport (from courier activities) is decreasing. Commercial activities include participation in services during the analyzed period covered by the reduction. Significant changes are also recorded in the spatial aspect of the agglomeration. The dynamic development of services is observed not only in the municipalities immediately adjacent to Poznań but also in areas of municipalities more specific than Poznań. Indicators of service controllers that reach numerical values in rural areas of the peripheral zone of the Poznań agglomeration (Poznań powiat).

Key words: Poznań agglomeration, distribution, service sector, structure